

»Kaj je?«

»To ni prav!«

»In kaj je prav?«¹

»Ne vem! Pa ti ne smeš!«

Tisti zadnji njen pogled. Brezkončno in neizrazno med svetlobo in temo, opojni, odbijajoči in zopet vabeči pogled, podoben ožepovemu vonju. Tisti prvi in zadnji pogled otroški v otroško dušo,

ko že nisi bila več otrok in že nisem bil več ves otrok, Kristina!

»Umrta bom.«

Kristina je umrla. Kristina živi; v Trstu, pravijo. In izraz ob njenih ustnicah? Hočem, moram verjeti vanj; prisežem, da je otroški izraz njenih ustnic še vedno isti.

DR. IVAN KNIFIC: MATUŠKA MOSKVA.

Glava ruske države je Petrograd,¹ srce pa je Moskva.

Velik je razloček med obema mestoma. Petrograd leži ob morju in je tako moderno mesto, kot so druge evropske prestolice. Navzelo se je zahodnih, ponajveč francoskih navad. Tujec komaj opazi, da je v Rusiji; da ne gleda cirilskih napisov in ne čuje mehke slovanske govorice, bi menil, da prebiva kje v srednji ali zapadni Evropi. Tod je središče ruskega državnega in političnega življenja, sedež brezobzirne birokracije, vojaštva in svetega sinoda. Moskva pa se dviga sredi celine in je po vsej zunanosti pristno rusko mesto, kjer so se najbolj ohranile narodne tradicije. Turistu, ki stoji poleg Kremla, se zdi, da tod še danes stolujejo moskovski carji in patriarhi. Mesto je še vedno središče ruskih pisateljev, umetnikov in znanstvenikov ter duševnega življenja sploh, za politiko se pa ne briga.

Ruski satirik Gogolj označuje² razloček med obema stolicama tako-le: »Moskva je stara mamica, ki peče piroške (testenine); ne dvigne se iz naslanjača, ko ji pripovedujejo, kaj se godi po svetu. Petrograd pa je gibčen mladenič, ki je vedno z doma, je vsekdar elegantno opravljen, se baha pred Evropo in dvori prekmorskemu narodu. Petrograd se posmehuje okorni, neolikani Moskvi, Moskva pa draži Petrograd, da še ruski govoriti ne zna. Moskva je Rusiji potrebna, Petrograd pa potrebuje Rusije.«

Ruski bojár in mužik se s strahom ozirata na Petrograd in se bojita vsega, kar prihaja odtod, Moskvo pa ljubita in jo nazivljeta »mamico«. Kakor pa dober sin spoštuje svojo mater, tako tudi

pravemu Rusu hitreje bije srce in milo se mu stori, ko izgovarja besedici: »Mátuška Maskvá!«

Stal sem nekoč na Vrabčevih gorah poleg Moskve, odkoder se prav lepo vidi na prostrano mesto. Priredili so vzvišen prostor z ograjo. Preprost delavec je stal na ploščadi, na ograjo pa je posadil sinčka, ki je mahal z ročicama proti Moskvi ter klical očetu: »Smatrí, smatrí!« (Glej, glej!) Oče ga je pritisnil k sebi in ponosno, pa dobrodušno pripomnil: »Ti vidiš Maskvú?«

Ruski pregovor pravi: »Kdor ni videl Moskve, ne vé, kaj je lepo.« Neglede na rusko domoljubje moramo priznati: Izvzemši stari pa novi Rim (Carigrad) je malo mest tako zanimivih in tako izvirnih, kot je — »ruski Rim«.

* * *

Jasno nebo se je razpenjalo nad pokrajino, ko smo se poletnega jutra ustavili na Kijevske kolodvoru v skrajnem moskovskem predmestju. Niti kolodvor, niti njegova okolica nista kazala, da smo prispeli v eno največjih svetovnih mest, ki šteje nad 1.600.000 prebivalcev, zavzema pa prostora, da bi na njem zložno prebivalo vsaj dvakrat toliko naroda. Ljudje po ruskih mestih ne bivajo tako tesno drug poleg drugega kot pri nas; njih »široka narava« zahteva večje prostosti, mnogo vrtov in nasadov. Zato pa v predmestjih ne ugledamo več nadstropnih poslopij, marveč samo pritlične, kvečjemu enonadstropne hiše; ulice so silno dolge, slabo tlakane, s plotovi ograjene; tudi lesenih hišic se na periferiji mesta vidi prav mnogo. Rus ne hlepi po lepih palačah, marveč po udobnem stanovališču, kjer ga ne motijo nadležni sosede. Posledica tega je, da so v pristno ruskih mestih hiše razmeroma majhne, zato pa je tod vse polno vrtov in mesto postane zelo razsežno.

Iz predmestja me je izvošček zapeljal v šumno velikomestno vrvenje. Kočije, električni tramvaj

¹ Vsled carskega ukaza z dne 1. septembra 1914 se glavno mesto Rusije ne nazivlje več (Sankt-)Peterburg, kakor se je nazivalo nad 200 let, marveč: Petrograd.

² Schlesinger, Rußland im XX. Jahrhundert, str. 57.

in avtomobili so drčali mimo naju, prehitevala pa sva »teljege«, preproste vozove, na katerih so kmetje pripeljali zelenjavo in druge poljske sadeže.

V daljavi ugledam visoko, rdečkasto zidovje. Izvošček je vedel, da sem tujec, ker sem bil izvlekel Bädekerja in sem po priloženem načrtu zasledoval, kod da se voziva; vzdignil je knut¹ in pokazal na zidovje: »Krem!« Čudno dirne turista kratka besedica, ki znači zibelko ruske velesile,

slopja: vojašnica, arzenal in sodišče; od vseh sten štrle brezštevilni stari topovi, ki so jih Rusi ugrabili sovražnikom, sredi dvorišča pa visok križ nanzanja mesto, kjer so z bombo umorili nekega velikega kneza. Vrhutega je premetavalo voz po trdem, okroglem kamenju, da je odmevalo od zidovja in sem bil prav vesel, ko sva zdrknila skozi Nikolajeva vrata in zapustila moskovski Kapitolij.

Moskva.

Akropolo mogočnega severnega carstva, središče pravoslavja. »Belokamnata« (bjelokámnennaja) se nazivlje Moskva, njena trdnjava pa je rdeča!

Hitela sva čez velik park. Najbrž je izvošček želed, da že ob prihodu okusim Kremlovo moč, ker je naravnal kočijo po klancu navzgor. Pod širokimi vrati sv. Trojice sva prekoračila debelo zidovje in privozila na široko dvorišče, ki me je skoraj z grozo navdalo, ker ga obdajajo pusta po-

¹ V ruščini je »knut« (bič) moškega spola! Naša »knuta« je prirejena po nemškem vzorcu.

Nastanil sem se v preprostem hotelu, nedaleč od notranjega mesta. Na podlagi dvakratnega večtedenskega bivanja v Rusiji sodim o ruskih hotelih takole: Dražji so nego pri nas. Da ne govorim o prvovrstnih prenočiščih v Petrogradu in Moskvi, ki so silno draga, je cena v navadnem »meščanskem« hotelu za sobico najmanj 2 rublja (5 K). Odejo, perilo in razsvetljava je treba plačati posebej; »ščot« (račun) navaja vsako malenkost, in če gospodar pripiše k vsakemu komadiču 10 ali 20 kopejk, se stanovanje znatno podraži. Ob odhodu čakajo na darila: vratar, hlapec, soba-

rica, poslovodja, in če je s hotelom združena restavracija, še par natakarjev in neizogibni pikolo. Potniku kar odleže — v žepu, ko izvošček od drdra izpred hotela. Postrežba je pomanjkljiva, pohišstvo zanemarjeno, za snago premalo skrbe; v južnih pokrajinah v poletnem času gosta nadleguje tudi mrčes. Na pročelju pa bleste napisi: Grandhotel, H. Evropa, Francija, Anglija, Pariz, Bristol. V boljših hotelih govore za silo nemški pa francoski, v navadnih pa samo ruski. Najceneje prenočujejo tisti, ki se ponoči vozijo po železnici; vlaki teko mirno in počasi; vsak potnik ima svoje ležišče, bolj ali manj mehko, kakor si sam postelje; sobica je zračna in snažna; in kar ni najslabše, v takem hotelu se prenočuje — zastonj.

Ko sem si v bližnji čajnici utolažil glad, sem odšel v osrčje mesta, ogledovat njegove znamenitosti. Dasiravno je Moskva zelo velika, je zanimivo samo notranje mesto; predmestja so dolgočasna, le tuintam potniku nudijo kako drobtino.

Središče Moskve je svetovnoznanj K r e m l , paladij pravovernega Rusa. V njem so stolovali ruski carji do Petra Velikega, tu še dandanašnji kronajo »imperatorja vserossijskega«. Na nizkem, komaj 40 m visokem gričku leži, ob reki Moskvi, ki v več ovinkih teče skozi mesto. Ruski pregovor pravi: »Nad Moskvo je samo Kreml, nad Kremlom samo nebo.« Ta pregovor, čeprav neokusno, tolmačimo lahko tudi krajevno, ker je Kreml najvišje ležeči del cele milijonske metropole.

Beseda »kreml« pomeni v ruščini utrjen grad ali trdnjavo (= Citadelle). »Kremla« nima le Moskva, marveč skoraj vsako večje, starejše rusko mesto. Prvotni prebivalci tistega kraja so si na kakem griču sezidali grad, koder je stoloval knez; krog gradu so zgradili še druga poslopja in vse skupaj obdali z močnim zidovjem. Tako so nastali »kremlj«.

Moskovski Kreml je mestece v mestu. Sezidali so ga v obliki nepravilnega trikotnika in kroginkrog obdali z debelim, 20 m visokim kamnitim, zobčastim zidom, ki je sedaj rjavo-rdeče prebarvan. 19 stolpov z vitkimi nastavki in strelnimi linami krasi to zidovje; posebno masivni so tisti, ki stoje na ogliščih. Petero vrat vodi skozi zid, vsaka vrata zavarovana z mogočnim stolpom. Kjer so bili svojčas jarki, so sedaj lepi nasadi ali pa prostorni trgi. Znotraj ozidja so širni trgi, 2 carski palači s pripadajočimi poslopji, 3 katedrale, 12 navadnih cerkvâ, 2 samostana, nadškofova palača, par muzejev, vojašnice, arzenal, sodišče in pa ogromni spomenik Aleksandra II. Kreml je značilen za Rusijo, kjer sta tesno združena cerkev in carstvo: nebrot cerkva obdaja carsko palačo.

S ponosom zre Rus na svoje največje narodno svetišče. Kreml je »okamenela zgodovina ruske države«; bil je priča vse sreče, pa tudi vse nesreče, ki je Ruse zadela. Moskva je združila vse ruske rodove v veliko državo; sama sebi je pridržala prvenstvo, medtem ko so druga mesta izgubila ugled. Čim bolj pa je rastla moč ruskega carstva, tem bolj je naraščala tudi Kremlova slava. Ko se je Peter Veliki s carskim dvorom preselil v

Moskva: Car kolokol.

Petrograd, ni Kreml kljub temu izgubil svojega sijaja. Vsak novi car mora priti semkaj, da ga v glavni katedrali mazilijo in venčajo kot imperatorja. Šele tedaj, ko zvonovi »Ivana Velikega« nanzanjajo Rusom, da je njih car zasedel prestol svojih prednikov, je samodržec tudi cerkveno potrjeni vladar. Dasiravno Kreml ni moderna trdnjava, vendarle zelo skrbe za zidovje, da ga v prvotnem slogu vestno popravljajo in lepšajo. Kreml pa je pravoslavnemu človeku tudi svet kraj, božja

pot. Neštivilne procesije dohajajo v njegove katedrale, da se tamkaj klanjajo Spasitelju, Bogorodici in ruskim narodnim svetnikom.

Slikovit je pogled na Kreml z nasprotnega brega reke Moskve, posebno še v dopoldanskih urah, ko v solčnih žarkih odsevajo zlate glave Kremlovih cerkvâ. Navdušeni potopisci trdijo, da na vsem svetu ni čarobnejšega pogleda, nego je ta. Mogočno rdečkasto zidovje, trdnjavski stolpi z zelenimi strehami, razsežna nova carska palača, snežnobeke katedrale z zlatimi kupolami, malo v stran pa pisane čebulaste kupole Vasilija Blaženega ne očarajo samo domoljubnega Rusa, marveč tudi še tako mrzlega tujca. Naslonil sem se na ograjo kraj reke in dalj časa užival to krasoto.

Vstopimo v Kreml, da si natančneje ogledamo njegove posebnosti!

Najiminitnejša vrata, ki vodijo v Kreml, so *Zveličarjeva vrata* (Spáskija varóta) na oni strani, kjer zidovje meji na največji moskovski trg: Krásnaja plóščad (Rdeči trg). Nad širokimi vrati se dviga visok stolp, z zlatim dvoglavim ruskim orlom na vrhu. Nazivljejo se ta vrata po veliki Zveličarjevi podobi, ki so jo l. 1647. obesili na zunanji strani. Slika predstavlja Zveličarja, pred katerim klečita sv. Sergij in Varlaam. V levici drži odprt evangelij, v katerem beremo besede: »In Gospod reče k Njemu došlim Judom: Jaz sem vrata.« (Jan. X, 9.) Desnico je obrnil navzdol, kakor da blagoslavlja one, ki gredo skozi vrata. Pred sliko gori večna luč, velika svetilka. Podobi se pripisuje zmaga nad Tatari. Car Aleksěj, drugi vladar iz rodu Romanovih, ki je podaril to ikono, je obenem pod kaznijo zaukazal, da se mora odkriti vsak možak, ki hoče skozi vrata, in se prikloniti podobi; kdor bi tega ne storil, bi moral za kazen stokrat poklekniti pred kapelico poleg vrat. Dasi ta zapoved dandanašnji ne velja več, vendar vsakdo sname pokrivalo in preprosti Rusi gredo skozi vrata odkriti. Ko bi kak tujec ne vpošteval te navade, bi ga domačini nanjo opomnili; kakor je sicer dobrodušen, v verskih stvareh Rus ne pozna šale. — Na obeh straneh Zveličarjevih vrat sta prizidani kapelici, kjer je vedno dosti ljudstva, ki po ruski šegi pred ikonami prižiga svečke.

Skozi ta vrata se carji vozijo h kronanju. Tod so se v prejšnjih stoletjih vršili slavnostni vhodi cerkvenega in političnega značaja. Na cvetno nedeljo je skozi ta vrata korakala v Kreml procesija. Patriarh je jezdil na oslu, car pa je sivca vodil za uzdo. Ta cerkveni obred je odpravil Peter Veliki s tem, da je zatrl moskovski patriarhat. Če se komu ta ceremonija zdi za carja poniževalna, naj

pomisli, da še dandanašnji na veliki četrtek dvanajsterim starčkom umiva noge vladar, ki je mogočnejši, kot so pa bili moskovski carji. Samodržec se ni ponižal pred patriarhom, marveč pred Kristusom, ki ga je nadomeščal patriarh; pri ljudstvu car ne samo ni prav nič prišel ob veljavo, marveč se je vernim podanikom še bolj prikupil.

Ko stopimo skozi vrata, se nam odpre na levi velikanska ploščad: *Carški trg*, na desni pa stoji nekaj poslopij: tri cerkve in ženski samostan. Pravoslavne redovnice ne žive tako strogo kot naše. Skupno življenje in nekaj molitve je njih edino pravilo. Oblečene so črno, na glavi nosijo dolgo ruto, drugače pa ni mnogo razločka med preprostimi ženicami ter nunami. V cerkvi, ki jo v Kremlu oskrbujejo, so pokopane velike kneginje in carice do časa, ko se je dvor preselil v Petrograd. Nekoč sem hodil krog rdeče pregrnjenih rakev in čital napise, kar se me lotijo nune, ki prodajajo za vrati cerkveno drobnjav. Ženska je pač vsaka radovedna, pa bodi tudi redovnica. Vse so hotele vedeti: odkod sem, kaj sem, kako mi ugaja v Rusiji, kakšna je moja domovina, je li rodovitno polje ali stepa, s čim se pečajo prebivalci, kako žito raste pri nas. Čudile so se, da se v naših šolah ruščina niti ne poučuje, da samo najučenejši profesorji znamo brati cirilico, da ruščino malokdo ume. Ko sem pravil, da so pri nas 4000 aršinov visoke gore, ki so tudi poleti s snegom pokrite, si tega niso mogle predstavljati; tudi jim ni šlo v glavo, da je naše podnebje kljub temu toplejše nego v Moskvi. Skoraj verjeti mi niso hotele, da v guberniji, kjer sem doma, ni pravoslavnih, da tudi jaz nisem »pravoveren«. »Kako boste pa doma pripovedovali o Rusiji?« me slednjič vpraša neka jezičnica. Odvrnem ji: »Ja skazú: V Rasiji harašó.« (Rekel bom: V Rusiji je lepo.) To jim je bilo tako všeč, da so prasnile v smeh: »Harašó, harašó!« Ko sem odhajal, so klicale za menoj: »Do svidánja!«

Poleg samostana stoji »mali kremlovski dvorec«, nizka, nedostopna palača, njej nasproti pa v ozadju Carskega trga velikanski spomenik *Aleksandra II.* Šest in pol metra visoki bronasti kip znanega carja (1855—1881) se dviga na podstavu iz rdečega granita pod štirioglato, baldahinu podobno streho, ki je krita z bakrenimi, pozlačenimi ploščami. Od tal do vrha zlatega državnega orla meri vsa stavba 36 m. Spomenik obdaja od treh strani galerija s stolpiči. Nad tem hodnikom so na stropu vzdali 33 prav lepih mozaičnih podob, ki nam predočujejo ruske vladarje od Vladimirja Svetega do Nikolaja I. (1801—1855). Spomenik so odkrili l. 1898.

Dospeli smo do velike Kremlove posebnosti, do mogočnega zvonika, ki se navadno nazivlje *I v a n V e l i k i*. Sezidal ga je neki car, ko je po Rusiji razsajala huda lakota; z vseh strani so drle v Moskvo lačne množice; da bi jih zaposlil, je sezidal na najvišjem kraju Kremla 97 m visok zvonik, ki nadkriljuje okolico in vse mesto. Obsežna kupola je pozlačena s čistim zlatom, istotako tudi 16-m visoki križ. Ko je Napoleon plenil po Moskvi, je snel in v Pariz odpeljal prejšnji orjaški križ, ker so mu pravili, da je iz čistega zlata in da je med ljudstvom razširjena vera: Kadar bodo sneli ta križ, bo propadla ruska država. Toda njegovi ljudje si niso upali ponj brez odrov; da bi postavili odre, pa niso imeli časa. Tedaj se mu ponudi kmet-domačin, spleza po vrvi na kupolo, sname križ in ga spusti po vrvi na tla. Za plačilo ga je dal Napoleon ustreliti, zvest svojemu geslu: »J'aime la trahison et je déteste le traître.« (Ljubim izdajo in črtim izdajalca.)¹

Stavba ima pet nadstropij: spodnja štiri osmerokotna, vrhnje pa okroglo. V zvoniku visi nad 30 zvonov. Največji tehta 4000 pudov (65.500 kg); z njim zvone samo dvakrat v letu: o Božiču in o Veliki noči. Ob vstajenju — pravijo — se zbere malo pred polnočjo med Kremlovimi katedralami z gorečimi svečami na tisoče vernega ljudstva, ki željno čakajo, da opolnoči zazvoni največji zvon, za njim pa se oglase vsi zvonovi Ivana Velikega in vseh moskovskih cerkvâ, ki jih je 450. Tedaj vstopijo verniki v bajno razsvetljene cerkve, duhovniki jih pozdravijo: »Hristós voskrése!« (Kristus je vstall!), oni pa odgovore: »Vo ístinu voskrése!« (Res je vstall!) — Drugi največji zvon tehta 2000 pudov, do 33.000 kg, 330 metrskih ali 600 starih centov. Z njim zvoné le ob večjih praznikih. Slučajno sem čul ta zvon, ko sem se prvičkrat mudil v Kremlu. Bilo je na državni praznik, ko so Rusi slavili rojstni dan carjéviča Alekséja. V glavni katedrali se je služila liturgija, krog poldne je minula, in ko so se množice vsípale iz svetišča, so četrť ure zvonili s tem zvonom. Ker so line odprte in velike, sem videl, kako so korenjaki s štirimi vrvmi potezali tolkač, da je bobnelo po celem mestu. Zvon sam miruje; ko bi ga premikalí, bi se sčasoma porušilo zidovje.

Ivan Veliki je značilna stavba; po njem na slikah izpoznamo Kreml in Moskvo. Imajo pa Rusi ta zvonik tudi v veliki časti. Ko pride kdo v Moskvo, si najprej ogleda Kreml in spleza na Ivana Velikega, da uživa z njega čudovit razgled. Ko sem stal pred zvonikom, sem našel vrata zakle-

njena. Bil sem v zadregi: v Moskvo priti, pa ne vzpeti se na Ivana Velikega, se pravi, romati v Rim, pa ne videti papeža. Rešil me je možak poleg vrat, ki mi je pravil, da nihče ne sme sam vrh zvonika, ker se je nekaj samomorilcev odtod strmoglavilo; kogar pa spremlja od oblasti potrjeni vodnik, sme vsakdo na vrh. Nekaj posebnega je razgled s petega nadstropja. Krog sebe ugledamo vse znamenite Kremlove stavbe, ki jih oklepa silno zidovje; nebroj zlatih in modrih kupol se lesketa pred nami, na kupolah pa mogočni zlati križi. Kakor srebrn trak se v mnogih zavojih vije reka Moskva skozi mesto. Strehe so krite s pločevino, ki so jo zeleno prebarvali; tako zelenje prav ugaja očesu. Nepregledno morje hiš se širi v daljavo, med njimi pa vrtovi in parki. Na obodu mesta se dviga mnogo dimnikov, saj Moskva ni samo najbolj kupčijsko, ampak tudi najbolj obrtno mesto ruskega carstva. Spremljevalec mi je razlagal posamezne stavbe s prav italijansko zgovornostjo in vsiljivostjo.

Napoleon je z maršali odtod gledal na mesto, ki je ležalo pred njim fizično in moralno. Nemški Moltke se je čudil razgledu in je dejal, da se mu zdi, kakor da se nahaja v Ispahanu ali Bagdadu. Duhovita madame Stael je na zvoniku zaklicala: »Voilà Rome tataré!« (Glejte, tatarski Rim!) Hrvat dr. Rački omenja vse to in pristavlja: »Kjer je Nemec videl Perzijo in Arabijo, je francoska pisateljica gledala Samarkand ali Carihrad. Jaz pa sem zrl vse kaj drugega. Ona množica cerkva te spominja na Rim; z Ivana Velikega vidiš toliko svetišč in še več kot z Monte Pincio ali kupole sv. Petra. To mesto ni tatarski Rim, ampak Rim pravoslavja. Zvonikov in kupol ne diči polumesec, marveč križ; ne čuješ glasu mujezina, pač pa srebrozvočne zvonove. Moskva ni ne Ispahan in Bagdad, ne Samarkand in Carihrad, ona je stolica naroda, ki si je na razvalinah Tatarov in Turkov ustvaril samostojnost.«¹

Pred Ivanom Velikim na tleh počiva največji zvon sveta, svetovnoznaní »car zvonov«: c a r - k ó l o k o l. Namestili so ga na kamenitem podstavu. S koreninami, kroglo in križem vred je visok 8 m, je torej štiri do petkrat tolikšen kot odrastel možak; v obsegu meri 20 m, v premeru 6 m; pod njim bi stalo dvajset korenjakov; stena je debela nad pol metra (56 cm); tehta pa 200.000 kg ali 2000 metrskih stotov. Neumljivo nam je, čemu so v življenje vzbudili takega orjaka, pred katerim se naši največji zvonovi skrijejo kot palčki. Vlili

¹ Roskoschny, »Rußland, Land und Leute«, I. 30.

¹ Hoič, »Slike iz občega zemljopisa«, knjiga peta, dio prvi, str. 306 sl.

so ga l. 1735.; liv se je pokazil, zvona niso mogli rabiti, nikdar niso zvonili z njim. Obesili so ga pa vendarle na leseno stebrovje pred Ivanom Velikim. Dve leti kasneje, ob velikem požaru, je padel na tla, pri čemer je odletel mogočen kos, da ima car-kólokol veliko luknjo. Zvon je obležal na tleh in se je bolj in bolj vdiral v zemljo, razmehčano od dežja, da ga slednjič skoraj ni bilo več videti. Po sto letih so ga dvignili, postavili na sedanjí granitni oder, odbiti kos pa položili na tla in prisolnili k podstavu. Kako velik je ta »košček«, se prepričamo, če pomislimo, da je tako visok kot odrasel človek in da tehta 11.000 kg, mnogo več nego največji zvon v naših krajih.

Na trgu pred Ivanom Velikim nas zadržujejo razni nadležniki: prodajalci razglednic, zgovorni ciceroni, limonadar in slaščičar, pa tudi slepi in

Moskva: Spomenik Aleksandra II.

kruljevi berači. Vsi lazijo za tujcem, da bi mu izvabili kar največ kopejk.

Za Ivanom Velikim stoje tri slavne moskovske katedrale: Uspenskiy, Arhangel'skiy in Blagovješčenskiy sabór; v prvi kronajo carje, v drugi so jih pokopavali, v tretji so jih poročali in krščevali prince.

Najiminitnejši med njimi je Uspénskij sabór (cerkev Marijinega Vnebovzetja). Tu je svojčas gospodoval vserusijski patriarh. Ko je naraščala moč ruskega carstva, so tudi moskovski nadškofje dobivali vedno večjo oblast. Ruska cerkev je izšla iz grške carigradske. Sčasoma so se pa Rusi osvobodili grške cerkvene nadoblasti in l. 1589. je takratni car moskovskega nadškofa proglasil za »patriarha«, t. j. za neodivsnega cerkvenega poglavarja vseh Rusov. Patriarhi so se pa ohranili samo dobrih 100 let. Ko je l. 1700. umrl deseti patriarh, je Peter Veliki kot najvišjo cerkveno oblast ustanovil svetí sinod in s tem zatrl

moskovski patriarhat. Uspenskiy sabor je pa vendarle še vedno prva, najiminitnejša ruska cerkev. — Znano je to svetišče, ker se v njem od Ivana Groznege dalje mazilijo in kronajo ruski carji, kar se vselej izvrši z največjo slovesnostjo. — Stolnica je obenem grobnica nekdanjih patriarhov. V ozadju cerkve stoje na tleh kamnite rakve; bronaste plošče naznanjajo ime in kratke podatke cerkvenega kneza, ki v rakvi počiva.

Cerkev sama je temna in vsa poslikana; celo z mogočnih stebrov nas pozdravljajo visoke postave ruskih svetcev. Silno bogat je ikonostas; ves blešči v zlatu in dragih kamenih; pravijo, da tehta zlato vsega ikonostasa 5400 kg. Posebno imenitna je ikona Božorodice na levi strani »svetih« vrat, podoba, ki je znana pod imenom: Vladimir'ska Matibozja. Pravoslavni trdijo, da je podobno naslikal sam sv. Lukež in jo z dvema drugima pokazal Mariji; ta pa je rekla: »Odslej me bodo blagrovali vsi rodovi,« in je pristavila: »Blagoslov mojega Sina in moj bodi s temi ikonami!«¹ Iz Carigrada so sliko prinesli v Kijev, odtod v mesto Vladimir, odkoder ima tudi svoje ime, pozneje šele v Moskvo. Pravoslavni jo visoko časte. Vsa je v zlatu in dragih kamenih, tako da se zlati okvir ceni na 200.000 rubljev, biseri v kroni pa na 30.000 rubljev. Ko so Francozi ropali po mestu, so okradli tudi ta ikonostas; kazaki pa so jim plen ugrabili ter ga vrnili Uspenskemu saboru.

Arhángelskiy sabór (cerkev sv. nadangela Mihaela) je campo santo moskovskih knezov in carjev. Rakve stoje ob stenah, so iz opeke in so pokrite z leseno streho; na kamnitih ploščah ob strani beremo, kdo da počiva v sarkofagu. Tod so pokopali v 47 grobovih vladarje do Petra Velikega, ki je zase in za naslednike izbral kot grobišče vojaško cerkev petropavlovske trdnjave v Petrogradu.

Blagovješčenskiy sabór (cerkev Marijinega Oznanjenja) z devetimi kupolami je dvorna cerkev in je s hodnikom v zvezi z veliko carsko palačo. Tod so krščevali prince, tod je carska rodovina prisostvovala liturgiji, tod so se poročali člani vladarske rodovine. Odkar stoluje car v Petrogradu, je izgubila cerkev svoj pomen, je pa še vseeno bogato okrašena.

Tri katedrale na malem prostoru so ruska posebnost. Vse tri pa so v tesni zvezi s carskim dvorom. Nehote se človeku vzbuja misel, da je v Rusiji cerkev samo nekaj privesek države.

(Dalje.)

¹ Ruski popis Uspenskega sabora.

Za katedralami se dviga carska palača »veliki kremlevski dvorec«, ogromno poslopje s 700 dvoranami in sobami, s pročeljem obrnjeno k reki Moskvi. Zgradba ni enotna; nastala je namreč iz več stavb, ki so jih sezidali v raznih stoletjih. Srednjeveški moskovski knezi so se pač zadovoljili z mnogo skromnejšim stanovanliščem, nego poznejši vladarji iz rodu Romanovih ali pa sedanja carska družina, kadar se iz Petrograda semkaj poda »na počitnice«. Grajske sobe so priredili tako, da se carski dvor brez daljših priprav vsak hip lahko preseli v palačo.

Kremlevski dvorec si ob določenem času vsakdo lahko zastopnj ogleda; mora se v ta namen zglasiti pri grajskem upravitelju, ki mu da vstopnico. Zasebnega carjevega stanovanja ne pokažejo; pravijo, da je preprosto in majhno. Po širokih marmornatih stopnicah smo dospeli v sobo, kjer smo počakali, da se je zbrala majhna gruča. V skupinah po 10—15 radovednežev so nas vodili po dvoranah nove, stare in najstarejše palače. Na poziv: »Pajdjóm, gaspadá!« smo korakali za dvornim služabnikom, ki nam je tolmačil znamenitosti. Kdor hoče starine razumeti, mora poznati ruske carje po imenih in vedeti, kdaj da so živeli, kar pa inozemcu ni lahka naloga. Ko razlaga učeni dvorjan: »V tej sobi je rad bival car Boris Godunov, tu je umiral car Fjodor Aleksejevič, to modo je uvedla carica Jelisaveta Petróvna,« tujec niti približno ne ve, kdaj se je to vršilo, če poprej ni proučil ruske zgodovine vsaj v glavnih obrisih.

Razume se, da so paradne dvorane opremili kar najbogateje; vse blesti v zlatu, srebru in svili. Zanimale so me posebno tri glavne dvorane: sv. Jurija, sv. Aleksandra Nevskega in sv. Andreja, ki se nazivljejo po najvišjih ruskih redih. Prva je pobarvana belo, druga rožasto, tretja modro, vse pa so bogato pozlačene. Jurjeva dvorana je največja, je 61 m dolga, 21 m široka in 18 m visoka. Strop počiva na 36 stebrih. Vrh stebrov stoje boginje zmage; v rokah drže ščite, ki so na njih naslikani grbi vseh pokrajin, kar so jih Rusi osvojili. V stene so vzdali visoke marmornate plošče; na iste so z zlatimi črkami vklesali vse polke in bitke, v katerih so se odlikovali. Na te plošče so napisali tudi one častnike-viteze, ki so prejeli red sv. Jurja; ta red je namreč najvišje vojaško odlikovanje. V sosednji Aleksandrovi dvorani so na notranji steni vdrelana visoka zrcala,

da v njih odseva oni del mesta, ki leži na nasprotnem bregu Moskve. Ob večernih slovesnostih prižgo v tej dvorani 3500 žarnic; da je svetleje nego podnevi. V Andrejevi dvorani stoji vhodu nasproti zlati carski prestol; ob njem straži častnik carske garde. V teh treh dvoranah se vrše svečanosti, kadar kronajo novega carja.

Iz dvorane stopamo v dvorano, iz sobe v sobo. Dvorski uslužbenci razlagajo podrobnosti, ki pa tujca ne zanimajo. V starem delu palače so nam pokazali veliko sprejemno dvorano, ki je vsa poslikana. V ozadju stoji lesen carski prestol, prevlečen z žametom in svilo. Nad vhodom v to dvorano je majhno okence, ki ima to-le zgodovino: Nekdanje carice niso smele občevati z zunanjim svetom. Ruski vladarji so namreč od mohamedanskih Mongolov sprejeli navado, da se ženska ni smela pokazati v javnosti. Carica je bivala v palači ločena od vsega sveta; malokateri moški je videl njen obraz; bila je bolj podobna redovnici nego vladarici velike države. Če se je peljala na izprehod, se je peljala v zakritem vozu, za gostimi zavesami, skozi katere je sama sicer videla vse, nje pa nihče ni mogel videti. Če je prišlo tuje odposlanstvo, če so se carju klanjale ruske deputacije, ni smela carica prisostvovati sprejemu. To pa je carice jezilo. Zato so dale zgraditi nad vrati sprejemne dvorane sobico, odkoder so skoz okence opazovale slavnosti, ki so se vršile v dvorani. Prva carica, ki se je skušala znebiti neznosnega jarma, je bila mati Petra Velikega. V odprti kočiji je spremljala soproga, kadar se je vozil po Moskvi. Njen sin je z drugimi navadami vred odpravil tudi to.

Najvišji del palače se nazivlje »térem« (podstrešje); to so nizke sobice, opremljene še danes z isto opravo kot pred 250 leti. »Tod je stanoval car Fjodor Aleksejevič, prednik Petra Velikega,« razlaga dvorjan. Odgrne svilnato začinjalo; prikaže se lesena postelja. »Na tem ležišču je umrl car leta 1682.; njemu na čast so pustili v teh sobah vse v onem redu, kot je bilo ob carjevi smrti.« Na stenah vise stare svetniške podobe in portreti, v kotu stoji mogočna lončena peč, pohištvo je delano iz hrastovega lesa. Po ozkih stopnicah se splazimo v sosednjo sobo. »Tod so stanovali carski principi.« Bodoči vladarji prostranega carstva so preživljali mladost v podstrešju! Kak razloček med modernim delom carske palače in temi za-

tohlimi sobicami v najstarejšem delu kremlevskega dvorca!

V gradu je tudi nekaj kapelic. Ko smo stopali po dolgem hodniku, nam pokaže lakaj na dvorišču malo cerkvico, rekoč: »Spas na ború!« (Zveličar v gozdu.) Pripovedoval nam je, da je griček, na katerem stoji sedaj Kreml, v davnih časih pokrival smrekov gozd. Ustanovitelju Moskve je kraj zelo ugajal; v gozdu je zgradil (v 12. stoletju) leseno cerkvico na istem kraju, kjer stoji ta kapelica. Krog cerkve je nastala naselbina, iz katere je tekom časa vzrastla Moskva.

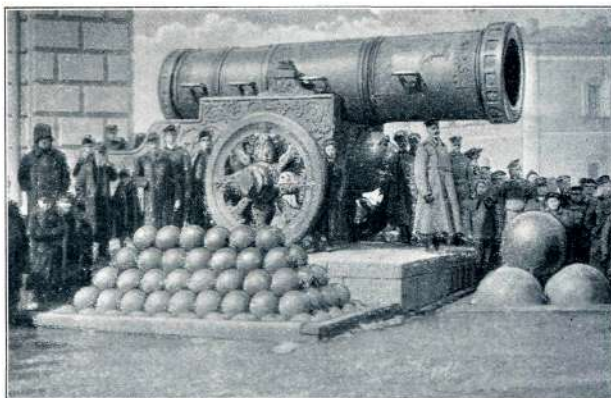
Poleg carske palače, z ozadjem prilepljena na kremlevsko zidovje, stoji »oružejna paláta« (palača orožja), obenem carska zakladnica. Ko se je dvor preselil v Petrograd, je vzal s seboj mnogo zlata in srebra, zgodovinske dragocenosti pa je pustil še v Moskvi. Vsakdo si jih more ogledati brezplačno. Moskovska zakladnica je neprecenljive vrednosti; pravijo, da spada med najbožatejše zakladnice vsega sveta.

V posebni dvorani so razstavili carske krone, žezla, prestole in druge vladarske insignije. Toliko in tako dragocenih kron na enem kraju pač nikjer drugod na svetu ne hranijo. Najdražja je krona zadnjega kazanskega carja, ki jo cenijo na tri milijone rubljev. Rusko carsko krono krasijo 2500 dragih kamnov; največji rubin je vreden 300.000 rubljev. V kroni Ivana Aleksejeviča je vdelenih 900 diamantov, v kroni njegovega brata Petra Velikega pa 825; car Peter jo je nosil samo enkrat. Tod hranijo še krone: astrahansko, sibirsko, poljsko, gruzinsko, malteško (t. j. krono, ki je bila nekdanj last malteškega viteškega reda) in mnogo kron ruskih carjev in caric. Po vladarskih prestolih je posutih nebroj biserov, diamantov in rubinov. Car Boris Godunov je dobil od perzijskega šaha v dar prestol z 2200 biseri; prvi vladar iz rodu Romanovih je sedel na tronu, v katerega so vdeleni 1800 draguljev; njegov sin se je zadovoljil s prestolom, ki ga je krasilo 900 dragih kamnov. V tej in sosednji dvorani stoje prestoli vseh carjev zadnjih dveh stoletij, v posebnih omarah pa oblačila, ki so jih nosili, ko so jih kronali. V »srebrni dvorani« so zbrali nad 1000 zlatih in srebrnih posod, zlasti one, ki so jih carji dobili v dar od tujih vladarjev. Zanimala me je velikanska omara, ki v njej hranijo dragocene krožnike, na katerih carju prinese kruha in soli, kadar potuje po državi ter obiše kako večje mesto; v krožnik je vdeleno ime dotičnega kraja in datum obiska. — Ko je Napoleon penil po Moskvi, bi bil rad ugrabil kremlevske dragocenosti; toda Rusi so jih bili odnesli.

Ko sem hodil od omare do omare, se mi je

tuintam pridružil varuh dotične dvorane, ki me je opozoril na važnejše starine. Seveda ni storil tega iz gole prijaznosti do tujca, marveč da bi dobil kaj napitnine, ki je v navadi celo v ruskih carskih palačah. Ko sem ogledoval žezla, mi je dvorjan pokazal slonokoščeno, priostreno žezlo, rekoč: »S to palico je Ivan Grozni prebodel svojega prijatelja!«

V ostalih dvorinah so nagromadili: domače in tuje orožje iz raznih stoletij, uplenjene zastave, — zanimali so me prapori ogrskih vstašev, ki so jih Rusi osvojili, ko so nam leta 1849. prihiteli na pomoč, — portrete, kipe, oblačila, stare postelje in namizno opravo ruskih vladarjev, stare dvorne ekvipaže, sani, konjsko opravo itd. Kogar vesele starine, se tod zamudi cele ure, da vse posameznosti vsaj površno pregleda.

Moskva: Car puška.

Po cesti, ki od Zveličarjevih vrat mimo Ivana Velikega, kremlevskih katedral, carske palače in zakladnice vodi do nasprotnih trdnjavskih vrat, se neprestano šeta množica gosposkih, pa tudi preprostih ljudi. Saj prihaja v Moskvo veliko Rusov iz domoljubne radovednosti; prvo pa, kar si vsakdo ogleda, je brez dvoma Kreml. Iznenadilo pa me je, da sem baš na tej cesti opazil tudi mnogo Azijatov, Kitajcev in Japoncev, v njih narodni noši.

Srečaval sem tudi številne skupine šolarjev, dečkov in deklic, v kmečkih oblačilih, ki so jih učitelji vodili po Kremllu. Ruska vlada radodarno podpira poučne izlete. Visokošolci in srednješolci pod vodstvom profesorjev ob silno majhnih stroških oblezejo vse pokrajine ogromnega carstva od Arhangelska do Kavkaza. Vozijo se v skupinah skoraj zastonj; ko pridejo pa v večje mesto, se že dobi dobrodelno društvo, ki jih pogosti. Dobil pa sem vtis, da Rusi širijo patriotizem že med ljudskimi šolarji s tem, da jih pošiljajo k narodnim svetinjam, zlasti še v Moskvo. V poletnem času,

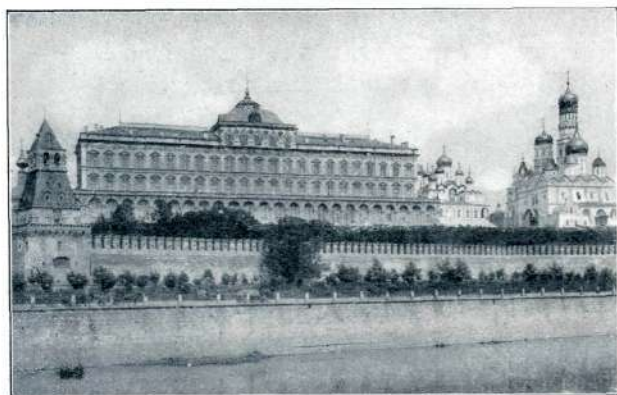

Moskva: Zvonik Ivana Velikega.

ob počitnicah, prilezejo malčki do matuške Moskve in na široko odpirajo usta, ko jim učitelj in učiteljica razlagata kremlevske znamenitosti.

Vlada ve, da je tudi vera močan steber domoljubja, zato podpira romanja. Mnogoštevilne trume božjepotnikov se vozijo po železnicah, v Palestino jih prevažajo mogočni parniki. Pa tudi v Moskvi sem videl procesije, ki so prihajale h Kremlovim katedralam.

Nekoč sem stal pred carsko palačo. Zvonovi po katedralah zazvone; skozi Kremlovo zidovje prihaja procesija samih možakov. Počasi so lezli v zložni klanec. Po trije so na močnih drogovih nosili težka bandera. Zastave pa niso bile iz tkanine, kot je navada pri nas, marveč iz rumenkaste kovine, najbrž iz medí, ki je deloma pozlačena. Bandero ima obliko kvadrata, ki je s stranico pritrjen na drog. Srednji nosač seveda največ trpi. Zato se je opasal s širokim jermenjem, da teža bandera lažje vzdrži; zgornji del srednjega droga se kar šibi pod kovino. Vsakih trideset korakov je procesija obstala, da so nosači počivali. Ker se mi je procesija zdela prav dolga, sem preštel bandera in sem jih naštel 105. Koncem spreveda so

Moskva: Carska palača.

korakali dijakoni, ki so nosili ikone, za njimi so stopali svečeniki z evangeliji, vezanimi v zlato in srebro, kot zadnji pa je prihajal protoierej z okroglo mitro na glavi. Procesija je izginila v Uspenskem saboru.

Vrnimo se k Ivanu Velikemu. Poleg zvonika stoji »sinodalna palača«, last svetega sinoda v Petrogradu. V tej hiši je svojčas prebival ruski patriarh; kesneje so nastanili v poslopju pisarne in bogato »sinodalno knjižnico«, kjer hranijo mnogo starih slovanskih in grških rokopisov.

Tej palači nasproti se dviga razsežni, samo enonadstropni »Čú dov monastír« (moški samostan čudežnega prikazovanja nadangela Mihaela). Monastir je v 14. stoletju ustanovil metropolit Aleksěj,¹ ki ga Rusi časte kot narodnega svetnika. O njem se pripoveduje, da je čudežno ozdravil ženo tatarskega kana, pod čigar nadoblast je takrat spadala vsa Rusija. V zahvalo mu je kan podaril prostor, kjer zdaj stoji samostan. Na voglu monastira je vzdana cerkva s šestimi modrimi in dvema zlatima kupolama, posvečena sv. Alekseju. Ko sem nekoč hodil krož samostana, je mnogo ljudi vstopalo skozi neka vrata. Radoveden se jim pridružim. Po stopnicah korakamo v prvo nadstropje, kjer se nahaja cerkev. Pred glavnim oltarjem je stal pop s križem v roki, ljudstvo pa je pristopalo in poljubovalo križ. Ob steni ugledam srebrno rakev; v njej se hranijo ostanki sv. Alekseja. Z veliko spoštljivostjo se narod bliža rakvi ter jo poljubljuje. To pa niso bili morda samo preprosti ljudje, ampak večinoma uradniki, častniki pa gospoda. Spomnil sem se, da so istega dne praznovali rojstni dan prestolonaslednika, čigar patron se tu časti.

Čudov monastir je bil stolica moskovskega metropolita in se še dandanes imenuje »stolni samostan«, dasi nadškof ne stanuje več v njem. Monastir je tudi zgodovinsko znamenit; marsikatera za Ruse važna zadeva se je odigrala v tem zidovju.

Na samostanskem dvorišču stoji cerkev svetega Mihaela, znamenita ruska božja pot. Ko sem stikal po dvoru, sem opazil, da mnogo ljudi prihaja iz podzemlja. Nad stopnicami ugledam napis: »Vhod v kapelico sv. Hermogena«. Bral sem, da je pred 300 leti vladal v Moskvi patriarh Hermogen. Tiste čase so pridrli pred Moskvo Poljaki ter jo zasedli. »Prepodobni« (sveti) patriarh je navduševal Ruse za pravoslavje in zoper poljskega kralja. Poljaki so ga vjeli ter zaprli v podzemne prostore Čudovega monastira, kjer je umrl od

¹ Se piše in izgovarja tudi: Aléksij.

lakote. Rusi ga časte kot svetnika-mučenika. Ob tristoletnici so mu sezidali kapelico pod cerkvijo sv. Mihaela. V tem svetišču je vedno mnogo vernikov, ki prižigajo svečke pred veliko svetniško podobo; menih pa vodi romarje po podzemskih hodnikih in razlaža, kje so mučili Hermogena in kje so umirali njegovi tovariši.

Med sinodalno palačo in Čudovim monastirrom je kratka ulica, ki vodi v ozadje Kremla, do »senatskega trga«. Dolgočasni trg obkrožajo: ogromna vojašnica, sodna (senatska) palača in arzenal.

Pred vojašnico so postavili 20 starih topov; nekdanj so bili najbrž zanimivi in strašni, dandanes so nerabni; občudujemo le še njih velikost. Znamenit je največji med njimi: *car-top* («carpuška»), ki mu ga svojčas ni bilo para na svetu in ki je takorekoč starejši brat carja-kolokola. Dolg je dobrih 5 m, težak do 40.000 kg; odprtina je široka 1 m; krogle, ki bi jih streljali iz njega, bi tehtale 2000 kg ali 20 metrskih stotov. Moskovski car Fjodor Ivanovič, ki ga je (leta 1586.) dal vltiti, je pač razsipal denar za nepotrebne stvari. Kmalu potem, ko so top vltili, je nastala v Moskvi revolucija; razdraženo ljudstvo se je polastilo topa in ga namerilo na Kreml; preden pa so izprožili prvi strel, so narod že pomirili. Krog vojašnice so v visokih kupih nagromadili stare, nerabne topovske krogle.

Na desni ugledamo visoko, čedno zgradbo: *sodno palačo*. Krasi jo kupola, ki nosi na vrhu pozlačeno carsko krono. Nemoteno sem hodil po razsežnem poslopju. Zašel sem tudi v sodno dvorano in poslušal razpravo. Na hodniku me je poklical sodni sluga, mi odprl neka železna vrata in vstopil sem v veličasten prostor, ki se nazivlje »okrogla dvorana« (krúglaja zala); po stenah vise slike ruskih vladarjev, pričenshi s Katarino II., ki je zidala to palačo, in pa reliefi, ki proslavljajo carico.

Palači nasproti stoji zelo dolgi, nedostopni *arzenal*; v njem so baje nakopčili silno veliko vojnega materiala. Pred arzenalom so razstavili 875 začrnelih topov in topičev, ki so jih Rusi osvojili leta 1812.

Koncem trga se dviga preprost lesen križ, ki zaznamuje mesto, kjer so 4. februarja 1905 revolucionarji z bombo usmrtili velikega kneza Sergeja Aleksandroviča, takratnega mestnega načelnika.

Dvoje vrat vodi s senatskega trga iz Kremla: Nikolajeva na »Rdeči trg«, vrata sv. Trojice pa v Aleksandrovski park.

Nikolajeva vrata so krstili po svetniški podobi, ki z veliko svetilko visi nad obokom. V steno vzdana plošča pripoveduje, da je Napoleon ob odhodu v jezi ukazal razstreliti ves Kreml. Nikolajeva vrata so Francozi deloma razrušili, nepoškodovana sta ostala svetniška podoba in svetilka; pač pa so uničili carsko palačo, arzenal, eno cerkev in dva zvonika. Razstreliti so hoteli tudi slavna Zveličarjeva vrata, kjer so postavili več sodov smodnika; tleča vrvica pa je ugasnila, preden je prigorela do strešiva.

V lepem Aleksandrovskem parku zunaj Kremla sem sedel na klop in občudoval močno zidovje. Dečki so se igrali po vrtu in glasno čebljali. Kako prijetno zveni ruščina iz otroških ust! Skoraj vsako besedico sem razumel, kajti gosposki mestni otroci, ki hodijo že v šolo, — to sem opazil tudi po drugih deželah, — govore pismeni jezik lepo in razločno; tujec se od njih najlaglje nauči jezikovne šolske izgovarjave.

Dobrodušnost preprostega naroda sem si zapomnil na tem-le dogodku: Po parku je prihajala delavska družinica; otroci z materjo so hiteli naprej, oče pa je zaostajal. Jezen zakliče za ženo: »Kam pa dreviš, čort stari?« Nisem se mogel zdržati, da se ne bi smejal. Žena to vidi, se tudi nasmehne in pravi možu: »Pa ti stopi hitreje, vrag mladi!« (Konec.)

ZADNJA URA.

Z ostrim glasom
je iz stolpa zazvenelo —

Trop golobov
(komaj da se je izsul iz lin)
se v hipu razprši
na vse strani.

V srcu mi je odzvenelo
z ostrim glasom.

Ivan Sadar.

Pred Kremлом, prav sredi mesta, se širi K r á s n a j a p l ó š č a d (Rdeči trg), največji ter najznamenitejši moskovski trg. Z ene strani ga omejuje Kremlovo zidovje; temu nasproti stoje glasovite tržnice; na enem koncu se dviga moderni zgodovinski muzej, na drugem pa cerkev Vasilija Blaženega. Navdušeni potopisci ga primerjajo trgu sv. Petra v Rimu in trgu sv. Marka v Benetkah, ki jima je podoben po svoji razsežnosti.

Sredi Krasne ploščadi ugledam bronasti spomenik Minina in Požarskega. Ker je v Moskvi jako malo spomenikov, me je tembolj zanimalo, koga da so Moskviči počastili na glavnem trgu. Pristopim in čitam: »Gračdaninu Mininu i knjazju Požarskomu — blagodárnaja Rossija. 1818.« (Meščanu M. in knezu P. — hvaležna Rusija.) Minin je bil preprost mesar v Nižjem Novgorodu. Ko so se pred tristo leti Poljaki polastili Moskve in se je bilo bati, da osvoje še ostalo rusko carstvo, je Minin vzpodbujal rojake, naj osvobode domovino. Od vseh krajev so vreli k njemu prostovoljci. Ker pa sam ni bil vaje orožja, je Minin prosil izkušenega vojaka kneza Požarskega, naj prevzame vodstvo armade. V tridnevni bitki so Rusi premagali Poljake in jih prepodili iz Moskve (1612). Dvesto let kesneje, po zmagi nad Francozi, je car ukazal, da se junakoma zgradi spomenik. Vrh granitnega podstava stoji meščan Minin; z levico se opira na poveljniški meč, desnico pa je dvignil proti nebu. Pred njim sedi na nizkem stolčku knez Požarski; v levici drži ščit, desnico pa je položil na meč, znamenje, da se je ravnokar udal Mininu, ki mu je prigovarjal, naj sprejme poveljstvo. V podstav so vzdali dva bronasta reliefa; prvi nam kaže, kako Novgorodci prinašajo denar in zlatino, na drugem pa Poljaki beže iz Moskve.

Nedaleč od spomenika, Zveličarjevim vratom nasproti, se nahaja nekoliko vzvišen okrogel prostor s kamenito ograjo, ki se nazivlje L ó b n o j e m j e s t o (= višje ležeči kraj, morišče), »moskovska Golgota«. Lobnoje mjesto je bil nekak forum starih Moskovljanov. Tu so razglašali vladarjeve ukaze, odtod so carji sami včasih nagovarjali narod. Tu so naznanjali, da je stari car zatisnil oči, odtod so obveščali ljudstvo, da je novi car zasedel vladarski prestol. Ob tej tribuni so se pričenjali ali končavali slovesni cerkveni sprevodi. Na cvetno nedeljo je na tem kraju patriarh delil palmove veje carski družini pa ruskim bojarjem; nato je zasedel

osliča, vzel v roke križ in evangelij, jezdil skozi Zveličarjeva vrata do Uspenskega sabora in ves čas blagoslavljal vernike.

Zloglasno pa je Lobnoje mjesto, ker so se tod odigravali tudi strašni prizori; potoki krvi so namakali Rdeči trg; ni čudno, če mislijo nekateri, da je trg dobil svoj priimek od krvi, ki je tekla po njem. Tu so postavljali vislice, tu so rablji na carjevo povelje morili nepokorne državljane.

Posebno hudo je divjal Ivan Grozni, ruski Neron. Na stotine plemenitašev in drugih »zarotnikov« je pomoril na Rdečem trgu. Meščani so morali biti navzoči, ko so »hudodelci« umirali v najstrašnejših mukah; krvoločni car pa je s krem-

Moskva: Rdeči trg, cerkev Vasilija Blaženega in Zveličarjeva vrata.

levskega zidovja opazoval, kako so rablji izvrševali njegova povelja. Neumljivo nam je, da se ljudstvo ni uprlo takemu tiranu. To dušeslovno uganko je rešil največji ruski zgodovinar Karamzin tako: »Tak je bil car, taki so bili njegovi podaniki! Njih potrpežljivost je bila brezmejna; carsko oblast so smatrali za Božjo oblast, vsak ugovor in upor za prestopok Božje postave. Premnogi so umrli na Lobnem mestu, nam pa so rešili moč Rusije, kajti na brezpogojni pokorščini naroda temelji mogočna država.«¹

Še enkrat je v potokih tekla kri po Krasni ploščadi, ko je Peter Veliki strašno sodil »strelce«, svojo telesno stražo. Ruski pretorijanci so se s Petrovo sestro Sofijo zarotili zoper carja, ki so ga hoteli odstaviti. Strogi car jih je hudo kaznoval: več sto upornikov so na Rdečem trgu pobesili ali obglavili, glave pa nataknili na drogove. Sestro je

¹ Hoić, Slike iz občega zemljopisa, knjiga peta, dio prvi, str. 314.

zaprl v samostan, kjer je morala bivati do smrti. Pred oknom njene celice je dal obesiti glavne zarotnike. — V neki umetniški zbirki me je zanimala ta-le slika: Pri oknu stoji gosposka ženska srednjih let, razmršenih las. Polni obraz je neznanško divji. Oči so izstopile iz jamic in bulijo predse; strašna groza se izraža v tem pogledu. Pod sliko sem bral napis: »Sofija Aleksejevna, sestra Petra Velikega«. Slikar jo je upodobil v trenutku, ko zagleda pred oknom obešene strelce.

Kdor se zgraža nad krutostjo Ivana Groznega in Petra Velikega, naj pomisli, da se je to vršilo v 16. in 17. stoletju, ob istem času, ko so Francozi, takrat najomikanejši narod, uprizorili »šentjernejsko noč«, v istem stoletju, ko je v srednji Evropi divjala tridesetletna vojska. Komur še to ni zadosti, naj se spomni grozot francoske revolucije ali pa nekaterih dogodkov najnovejše svetovne vojske; spoznal bo, česa je tudi po »kulturnih« državah zmožna »človeška bestija« ...

Na spodnjem koncu Krasne ploščadi ugledamo najčudnejšo moskovsko stavbo: cerkev Vasilija Blaženega. Iz daljave se nam zdi, da je katedrala z dvanajsterimi pisanimi kupolami, na katerih se svetijo težki pozlačeni križi, zidana v pristnem ruskem slogu. Ko pa stopimo bliže, da jo pregledamo natančneje, uvidimo, da je, po našem pojmovanju lepote, pravi — nestvor. Zgradba je povsem originalna, edina svoje vrste. Zastoj iščemo enotnega sloga, simetrije in pravilnosti. Stavba je zmes vseh mogočih slogov; v celoti prevladuje bizantinski slog, toda oboki so romanski, okna renesanska, posamezni manjši deli so gotski, kupole so pa orientalske. Vsaka kupola ima drugo obliko, drugo barvo, drugo velikost. Srednja je piramidasta, sosednja gladko čebulasta, tretja se spiralno zavija, četrta je posuta z malimi piramidami, peta nosi valovite okraske, šesta je luskinasta; prva je zlata, druga zelena, tretja modra, četrta ima različno pisane zavoje, peto posipajo raznobarni kvadrati, šesta nosi zlate zvezde na temni podlagi. Nekatero barvo so kričeče in živahne, druge temne in mrtve. Ko bi ne vedel, da je ta zgradba krščanska, bi dvomil, je li to mošeja, cerkev ali pagoda. »Te kupole je nekdo primerjal z majem, ki se zvijajo proti nebu, in vsak tak maj ima drugo barvo in vsak je pestre dlake in njegovi jeziki so mnogobarvni. — Ta stavba je posebljena neharmonija in brezokusnost, ona predstavlja najsilnejše nasprotje grški umetnosti vsled popolnega pomanjkanja simetrije. To je večer dokument patološkega duševnega stanja Ivana Groznega (on je namreč zidal to cerkev), dokument narodne umetnosti, ki je pod neprijaznim nebom zgrešila

pravo pot. Ruski Neron je hotel videti izraženo vso svojo silovito, neharmonično naravo, vse svoje nasilstvo in samovoljnost, in sezidali so mu ta hram.«¹

Vkljub temu nam celota jako ugaja; zavedamo se, da je fantastična zgradba sezidana po enotnem načrtu; barvni efekt je nedosegljiv. Izmed moskovskih stavb si Vasilija Blaženega gotovo vsakdo najbolj zapomni. »To mnogobarvno čudo preseneti še tako brezčutnega potnika. Mislite si, da se je najbolj pisana ptica tropskih pražozdov izpremenila v katedralo, pa imate pred seboj Vasilija Blaženega.«²

Zgodovina pripoveduje, da je Ivan Grozni z vojsko udaril na Tatare, ki so gospodovali v Kazanu ob Volgi. Ko je šel v boj, se je zaobljubil, da bo v Moskvi sezidal cerkev, če mu Bog podeli zmago nad sovragi. Izpolnil je obljubo: zmagó nad Tatari je ovekovečil s stavbo v tatarskem slogu. Ko so cerkev dovršili, — govori pripovedka, — je bil car tako zadovoljen, da je poklical k sebi mojstra, ga bogato obdaril in vprašal, če si upa sezidati cerkev, ki bi bila še lepša od sv. Vasilija. Ko mojster na vprašanje pritrdi, mu da kruti car iztakniti oči, da ne bi drugod sezidal cerkve, ki bi po lepoti prekašala njegovo. Prvotno so cerkev krstili na ime: »Pokróvskij sabór« (cerkev Marije Pomočnice); pozneje pa so v pritličju prizidali kapelo sv. Vasilija; odtod se dandanašnji navadno nazivlje »Vasilij Blaženi«.

Ko so Francozi prišli v Moskvo, so cerkev oropali in spremenili v konjski hlev. Pri odhodu je Napoleon ukazal »mošejo« upepeliti, kar se pa k sreči ni izvršilo; svet bi bil sicer izgubil eno svojih največjih znamenitosti.

Začudil sem se, ko sem vstopil pri stranskih vratih. Mislil sem, da je Vasilij Blaženi, kot so druge pravoslavne cerkve, pa sem se zmotil. Zašel sem v nizko, temno kapelo brez vsake posebnosti. Ko pregledujem stenske slikarije, stopi k meni cerkvenik in me pelje po širokih stopnicah navzgor. V pritličju in v prvem nadstropju je skupaj enajst kapel, majhnih, ozkih in brezpomembnih; od ene do druge vodijo kratki, tesni hodniki. Zares, čudaka sta bila car in mojster, ki sta ustvarila tako svetišče! Spremljevalec mi je pravil, da se v tej cerkvi samo dvakrat na leto vrši liturgija in to v glavni kapeli, v ostalih pa nikoli.

Rdeči trg je Markovemu trgu v Benetkah podoben tudi v tem, da se pred Vasilijevo katedralo izprehajajo trume golobov, ki so ravnotako domači kot njih bratci v Italiji. Prodajalke stoje

¹ Bogumil Vošnjak, Na razsvitu, str. 208. in 209.

² Hoič, str. 311.

pred cerkvijo in ponujajo zavitke s koruzo. Vendar pa se Rusi za golobe prav malo zmenijo; le tujci se zabavajo z živalcami.

Kremlovemu zidovju nasproti omejujejo Krasno ploščad lepe, trinadstropne hiše. Na prvi pogled sodimo, da so to palače ruskih plemenitašev, v resnici so pa le tržnice, »trgovski redi« (torgóvije rjadí), podobne slovečim »galerijam« po nekaterih laških mestih. »Težko si je misliti večjega nasprotja: tostran trga Kreml s svojimi cerkvami, samostani in obzidji, na koncu trga Vasilij Blaženi, na sredi Lobnoje mjesto, in evo onstran trga torišče moskovskih kupcev. To nasprotje pa ni posebno ostro, kajti moskovskemu kupcu je Kreml največja narodna svetinja in v njegovih cerkvah se počuti ravno tako domače kot v svoji pisarni.«¹

Moskva je prvo kupčijsko in obrtno mesto v Rusiji. Po prometu prekaša Petrograd, ki leži preveč na periferiji. V Moskvi se od vseh strani stekajo železnice, ki prevažajo blago do skrajnih točk v državi. V mestu je devetero glavnih kolidvorov, v Petrogradu le sedem; od nekaterih vozijo vlaki tudi po dveh ali še več progah.

Ivan Grozni je Moskvo spremenil v prvo kupčijsko mesto na poseben način: Premagal je Novgorod Veliki, pomoril 60.000 Novgorodcev, 18.000 trgovskih družin pa odpeljal v Moskvo ter jih naselil v mestu in v okolici. Kjer sedaj stoje trinadstropne tržnice, so pred nekaj desetletji stale v dolgih, ozkih, pokritih ulicah nizke hišice; tržišče je bilo podobno bazarjem v orientu. Pišejo, da »je bil smrad nepopisen, blata in nesnažnosti pa toliko, da se z moskovskim trgom v tem oziru ni mogel kosati nikak vztočni bazar.«²

Tri velikanska poslopja — gornji, srednji in spodnji trgovski redi — vsebujejo same prodajalne in skladišča. Največji ter najlepši so »gornji trgovski redi«, 252 m dolgo in 88 m široko poslopje, krito s stekleno streho. Trije prostorni hodniki podolgoma in trije povprek seğajo od tal do vrha, da je poslopje dovolj razsvetljeno. Ozki mostiči v prvem in drugem nadstropju vodijo preko hodnikov; gledalcu se zdi, da je zgradba s tramovi preprežena kot s pajčevinami. Poslopje so postavili pred dvajsetimi leti; zidava je stala 6 milijonov rubljev (nad 15 milijonov kron). Odprta je tržnica od 8. zjutraj do 8. zvečer. V njej se nahaja krog 1000 prodajalen, deloma v pritličju, deloma v prvem nadstropju; v gornjem delu stavbe so pa skladišča. V podzemlju je nekaj pivnic in restavracija. Poleg prodajalniških vrat so izložbena okna, ki so jih zlasti v pritličju sijajno opremili. V vsaki trgovini ugledamo v kotu

¹ B. Vošnjak, Na razsvitu, str. 210.

² Na razsvitu, str. 211.

pozlačeno ikono, pred katero gori oljnata lučka. To je tako splošna ruska navada, da menda ni pravoslavne prodajalne, brivnice, delavnice, restavracije in čajnice, da ne bi premogla svetniške podobe s svetilko; pritrdijo pa ikono ne sredi stene, marveč vedno le v kotu. — To poslopje so namenili trgovini na drobno, medtem ko v srednjih in spodnjih trgovskih redih kupčujejo na debelo.

Posebnost moskovskih tržnic je tudi ta, da med prodajalci ni — Židov. Rus je premeten: dobiček iz kupčije in obrti je pridržal sebi. Rus je rojen trgovec. Ker ne mara, da bi mu Židi delali konkurenco, jim je prepovedal bivati v srednji, severni in vzhodni Rusiji; navaden Žid se sme nastaniti samo na jugu in pa v poljskem kraljestvu. Moskva in Petrograd se nam prikupita že zato, ker tamkaj ni onih umazanih židovskih pijavk, ki jih mrgoli med Poljaki.

Na gornjem koncu Rdečega trga stoji mogočno poslopje: zgodovinski muzej (imperatorskij rossijskij istoričeskij muzej), 30 let stara stavba. V njem so nakopičili zelo veliko predmetov (orodja, orožja, kipov, slik itd.) iz kamenite in železne dobe, iz prve dobe krščanstva in srednjega veka do konca 16. stoletja. Ko sem prvokrat bival v Moskvi, si muzeja nisem mogel ogledati. Poletni mesci julij in avgust so nam seveda najprikladnejši za potovanja. Isti čas imajo pa tudi na Ruskem počitnice. Nekatere zbirke tačas kar zapro, mnogo jih je pa »v remontu« (v popravilu). Vse popravljajo, čedijo, snažijo, predmete na novo grupirajo. Dostikrat so cel muzej obdali z lesenim plotom, na les pa nabili lepake: »V remontje«. Veselil sem se imenitnih slikarjev; ob določenem času sem čakal, da se muzejeva vrata odpro; usmilil se me je vratar, ki me je odslovil s suhoparno besedo: »Remónt!« Če pa so zbirke, ki so na Ruskem ravno tako velike kot drugod v Evropi ali še večje, odprte, so mnogo sob zaklenili, omare pa zağrnili, ker je v dotičnih dvoranah »remont«.

Poleg zgodovinskega muzeja se dviga dúma (mestni dom), rdeče poslopje, s pročeljem obrnjeno proti zunanjemu delu mesta. Med muzejem in dumo stoje »íverska vrata« z dvojnimi ozkimi prehodoma, med obema prehodoma pa po celí Rusiji znana kapela íverske Matere Božje (časóvnja íverskoj bóžijej máteri), majhno svetišče, takorekoč prilepljeno na vrata. Kdorkoli gre mimo, stopi za trenutek v kapelico. Zato se tare pred časóvnjo množica naroda. Vsi stanovi so zastopani: oficir, trgovec, uradnik, delavec, elegantne dame in revne ženice. Vse se klanja in križa, vsi poljubujejo glavno ikono in še druge podobe ob stenah, preprosti ljudje pa tudi poklekujejo in

poljubljaajo tla. Sveč gori toliko, da je kar zatohlo v kapeli; saj vsakdo ob vходу kupi svečko in jo prižge na oltarju. Kdor ne more v svetišče, ali pa kdor se vozi v kočiji, se odkrije in pobožno parkrat prekriža, pa bodi še tak dostojanstvenik. Navada celo zahteva, da car, preden stopi v Kreml, obiše iversko kapelo in se tamkaj priporoči Materi Božji.

V oltarju se časti najimenitnejša moskovska ikona: podoba čudotvorne iverske Matere Božje. Ta podoba je natančen posnetek starodavne Marijine slike v iverskem samostanu na gori Atos. O prvotni sliki pripoveduje legenda,¹ da je njena lastnica ob času, ko so grški vladarji divjali zoper češčenje podob, ikono vrgla v morje, da je ne bi zasegli preganjalci. Začudila se je, ko se podoba ni potopila, ampak je stala po koncu in odplavala po morju. Njen sin je postal menih na atoški gori ter je razglasil zgodbo z ikono. Mnogo let kesneje so menihi na morju zagledali Marijino podobo, ki je od nje izhajala svetloba. Veslali so k njej, pa je niso mogli doseči; ikona se je odmikala. Nato je igúmen stopil na morje, vrhu vode korakal kot po suhem, dosegel podobo in jo prinesel v samostan. Leta 1648. so kopijo te ikone z veliko slovesnostjo prenesli v Moskvo in jo namestili v tej kapelici. Na glavo so ji dejali briljantno krono, krog vratu pa venec biserov. Vsa podoba tiči v zlatem okviru za brušenim steklom. V naglici sem videl samo nekaj obrisov zelo začrnele slike.

Podobo tudi vozijo po mestu v staromodni kočiji, ki mora biti vanjo vpreženih šest konj, kar se vedno vrši le v zgodnjih jutranjih urah. Ker jo smatrajo za čudodelno, jo radi nosijo k bolnikom. Za tak obisk je menda treba plačati vsaj 7 rubljev, bogatini pa prostovoljno plačajo še več. V posebno čast si šteje gospodar, če so po njegovih sobah nosili glasovito ikono. Moskviči in Moskovke imajo iversko Mater Božjo tako v časteh, kakor n. pr. Rimljani svojega »Bambino«, ki ga tudi nosijo po hišah.

Ob iverski kapeli sem obžaloval, da Rusi niso zedinjeni z Rimom. Koliko bi pridobila katoliška Cerkev s tem pobožnim narodom, kako izvrstni katoliki bi postali Rusi, mnogo gorečnejši, kot pa so nekateri Romani! Ne samo jaz, tudi drugi potniki se ne morejo dovolj načuditi pobožnosti ruskega ljudstva. Kardinal Vanutelli se je razjokal, ko je v Moskvi gledal pravoslavne, kako prisrčno da molijo. Ker tako iskreno časte Mater Božjo, bo morebiti v neznani bodočnosti ravno to češčenje privedlo izgubljene ovčice k pravemu Pastirju.

V Moskvi je mnogo beračev, posebno še krog

cerkva in kapelic. Za mano priteče ženica in kliče znane besede: »Kapjéjcku, bárin!« (Kopejko, gospod!) V Moskvi in v okolici preprosti ljudje »pojejo«, kadar govore. Posebno se to čuti pri siromakih, ki tako milo zdihujejo, da bi moral biti hudo trdosrčen, ko bi ne segel v žep in ne podaril kopejke.

Oni del mesta, ki meji ob Kreml, se že od nekdaj imenuje Kitájgorod. Nemci to ime predstavljajo v »Chinesenstadt«, Kitajsko mesto, ker ne vedo, da tatarska beseda »kitáj« pomeni »trdnjavo«, Kitajgorod pa »utrjeno mesto«. V starih časih so namreč ta mestni del obdali z dolgim, pobeljenim zidovjem, vsled česar je Moskva dobila priimek »belokamnata«. Dandanes zidovje nima nobenega varnostnega pomena; ohranili so ga in ga popravljajo, ker trdnjavske stene z mnogimi stolpi in stolpci zunanost Kitajgoroda zelo požive. Oficielno se ta mestni del nazivlje »gorodskája čast« ali pa kratko: górod (= notranje mesto, city).

Kitajgorod je kupčijski del mesta. Razen »trgovskih redov« je tod še brez števila prodajalnic, posebno takih, ki se v njih kupčuje na debelo. Tod je tudi denarna borza in mnogo bank. Nekdaj so v Kitajgorodu stanovali plemenitaši, dandanašnji prebivajo v njem samo še menihi. Zvečer se namreč trgovine in pisarne zapro, gospodarji z uslužbenci odidejo, čez noč ostanejo v notranjem mestu edino redovniki. V Kitajgorodu je iz starih časov mnogo samostanov in lepih svetišč. Ne bom jih našteval; omenim le to, da je v celi Moskvi krog 450 pravoslavnih cerkva, med njimi 9 katedral, 15 moških in 10 ženskih samostanov ter 82 kapel, tako da mesto v popolni meri zasluži priimek: ruski Rim.

Ena plemenitaška »palača« se je pa vendarle ohranila: »d o m b o j á r R o m á n o v i h«. V njej se je rodil Mihael Fjódrovič Romanov, praded sedanje carske rodovine, ki so ga kot šestnajstletnega mladeniča leta 1613. izvolili za ruskega carja, potem ko so izumrli Rurikovci in ko so Laži-Dmitriji ter notranji nemiri Moskvo tako oslabili, da so jo že osvojili Poljaki. Zadnji lastnik tega doma je bil Fjodor Romanov, oče carja Mihaela, znan pod imenom Filaret, metropolit rostov-jaroslavski. Mladi car je rojstno hišo podaril nekemu samostanu. Leta 1856. jo je odkupil car Aleksander II. in obnovil v slogu bojarskih stanovališč začetkom 17. stoletja. Videl sem hišo samo od zunaj. Loči se od svojih bahatih sosed, ker je preprosta, stari-kasta, enonadstropna. Pravijo, da je znotraj prav tako urejena kot leta 1613. in da v njej hranijo

¹ Roskoschny, »Rußland, Land und Leute«, I. 74.

mnoogo spominov na prvega carja iz rodu Romanovih.

Okoli Kremla in z njim združenega Kitajgoroda se v polukrogu razprostirajo široki trgi in lepi nasadi. V enem izmed parkov sem našel novo kapelico z napisom: »Grenadjeri svojim tovariščam, padšim v slavnem boju pod Plevnoj 28. nojabrja 1877. goda.« To lično stavbo so sezidali moskovski grenadirji onim tovarišem, ki so padli v rusko-turški vojski, kar dokazuje napis na zadnji strani: »V pámjat vojni s Turcijej 1877. i 1878. goda. — Plevna, Kars, Aladža, Hadživali.« Na stranskih stenah sta vzdana dva bronasta reliefa; prvi nam kaže, kako Turek mori kristjane, na drugem pa se ruski vojak bije s turškim. Dva vojaka oskrbujeta kapelico, ki jo domačini radi obiskujejo in svečke prižigajo.

Okrog razmeroma majhnega notranjega mesta se širi »Belomesto« (Bjelij gorod) v polukrogu, ki ga na zunanji strani omejujejo 7 km dolge, zelo široke ceste: moskovski notranji bulvárji. Belomesto je elegantni mestni del, sedež aristokracije, uradov, muzejev, učilišč in zabavišč. Široke ulice, ki od Kremla vodijo v predmestja kot žarki od luči, mogočna javna poslopja, palače aristokratov, večnadstropne zasebne hiše, elegantni hoteli, sijajno opremljene prodajalne, razkošne restavracije, vse to nas spominja na dejstvo, da je »prvoprestolna« Moskva veliko mesto z modernim komfortom zapadne Evrope. Po glavnih ulicah ropota električna železnica kot na dunajskem Ringu; enovprežne in dvovprežne kočije drdrajo po trdem tlaku; na glavnih prehodih se moramo varovati, da nas ne povozi konj ali pa elektrika. Bral sem, da je v Moskvi 20.000 izvoščkov!

Ob ogromnem »gledališkem trgu« ugledamo cesarsko »velikogledališče« (boljšój teatr), eno največjih evropskih gledališč, ki ima prostora za 4000 ljudi; namenili so ga operi in baletu. — Nedaleč odtod, med hišami skrito, stoji vseučilišče (imperatorskij universitet), starejše poslopje, ki po lepoti jako zaostaja za srednjeevropskimi bratci. Splošno nas moskovske javne zgradbe ne zanimajo vsled lepe zunanosti, marveč vsled razsežnosti. Univerzo, prvo v Rusiji, so ustanovili šele leta 1755. Posebno se je zanjo trudil pesnik in učenjak Lomonosov, ki so mu v vrtilčku pred poslopjem postavili skromen spomenik. Z univerzo (10.000 dijakov) je združena vseučiliška knjižnica s 356.000 knjigami. — Hramu modric nasproti so postavili dolgo poslopje, mestno jez darnico, ki služi praktičnemu namenu: ob zimskem času, ko je v Moskvi silno mrzlo, se urijo v njem vojaki, pešci pa konjeniki.

Prav blizu vseučilišča se nahaja Rumjancevski muzej. V Moskvi je muzejev zelo veliko. Eden največjih in najzanimivejših je oni, ki ga je ustanovil grof Rumjancev in ki so ga po njegovi smrti z novimi zbirkami še jako razširili. V pritličju so namestili največjo moskovsko knjižnico, ki hrani skoraj milijon knjig in zgodovinsko važnih rokopisov. V prvem nadstropju so razstavili galerijo slik, izmed katerih sem si zabeležil dve: »Izbruh Vezuva leta 79.« in pa »Javljenje Krista«. Obe sta veliki, da zavzemata vsaka svojo steno, slikani tako živo, da gledamo kraje in osebe, kot bi stale pred nami. Zlasti »Javljenje Krista«, delo slikarja Ivanova, zelo hvalijo. Krog Janeza Krstnika so se zbrali mladeniči, vojaki, pastirji in stari Židi, od daleč pa prihaja Mesija. »Z občudovanja vredno točnostjo in skrbnostjo je Ivanov izdelal vsak obraz, ki je nedosežen v svoji značilni izrazitosti. Ni umotvora med Slovani, o katerem bi se bilo toliko pisalo in ki bi zavzemal v zgodovini ruske kulture tako posebno mesto, kakor to pomenljivo delo. Slika je izraz globoke misli in vzbuja versko in nravno resnobo.«¹ Umetnik je rabil za delo celih dvajset let.

V posebnem oddelku so razvrstili velikansko narodopisno zbirko. Nobena država ne vsebuje toliko in tako mnogovrstnih narodov kakor Rusija. Vsa ta ljudstva se nam kažejo v Rumjancevskem muzeju. V pritličju stoje oni neslovenski narodi, ki prebivajo v carstvu: Samojeji, Tunguzi, Finci, Kalmiki, Tatari, Kirgizi, Turkestanci, kavkaški rodovi, Židi, Čigani, Rumuni, Litavci, nemški kolonisti od Volge. Gornje nadstropje so namenili Slovanom, ne samo tistim, ki bivajo v Rusiji, marveč vsem Slovanom sploh. Tu se nam kažejo: Velikorusi, Belorusi, Malorusi, Poljaki, Čehi, Moravci, Slovaki, Rusini, Slovenci, Hrvati, Srbi, Bolgari. Ta slovenska narodopisna zbirka je največja in najpopolnejša. V visokih omarah stoje postave, oblečene v svojo narodno nošo; v isti omari se nahajajo tudi modeli hiš, orodje in druge posebnosti dotičnega naroda. Podlago tej zbirki je podala etnografična razstava leta 1867. Slovenske narodne noše je daroval Matija Majar Ziljski. Žal, da nas zastopajo samo koroški Slovenci; vendar pa so (v dveh omarah) razstavili tudi barvane slike naših narodnih noš po raznih krajih slovenske domovine in pa posamezne kose, kakor peče, avbe, klobuke, irhaste hlače, škornje. Napisi pod slikami so trojni: nemški, slovenski pa ruski. Prepisal sem ta-le primer: Landestracht aus der Gegend von Floednig. Narodna noša okoli Smelednika. Narod-

¹ B. Vošnjak, Na razsvitu, str. 198.

noje odjejanje iz okréstnostej Smeletnika (v Krajinje). Razstavili so tudi kmečko posteljo in lesene vzorce poljedelskega orodja.

Nedaleč od Rumjancevskega muzeja, na vzvišenem prostoru ob reki Moskvi, blesti najlepše moskovsko svetišče: hram Hristá Spasitelja (Odrešenikova cerkev). Kdor bi prehodil vse katedrale in si ogledal vse cerkve, kar jih je v Moskvi, da bi vsega trudnega ne ganila nobena stvar več, pa bi prvikrat dospel do te cerkve, bi ga brez dvoma zanimala in očarala. Ko so zidali to cerkev, so hoteli svetu pokazati nekaj velikega, cerkev, ki bi se kosala s sv. Petrom v Rimu. Po velikosti je sicer nikakor ni dosegla, vendar pa so jo znotraj in zunaj okrasili kar najbogateje. Ko vstopimo, se začudimo prostorni ladji; ker nima stranskih kapel, se nam zdi zelo široka. Na štirih stebrih počiva velikanska kupola; 30 m ima v premeru, njen vrh pa se dviga 102 m nad okolico; njeno zlato odseva, da se kupola vidi še daleč zunaj mesta. Stene pokriva raznobarven marmor, ponekod pa velike slikarije, ki so jih izvršili najimenitnejši slikarji, večinoma profesorji slikarske akademije. Ikonostas je z zlatom preobložen. Tudi zunanje cerkvene stene so iz belega marmorja, kar pa zmanjšuje celotni vtis; stene se nam zde prazne. To napako so hoteli popraviti s tem, da so med oboki vzdali 48 marmornatih reliefov, krog oken in strehe pa so razvrstili mnogo kipov. Vkljub temu stavba na zunaj preslabo učinkuje.

Cerkve so postavili v spomin »osvobojenja« in v zahvalo za zmage v letih 1812—1814. Že car Aleksander I. je to cerkev slovesno zaobljubil koncem leta 1812., ko je pobita francoska armada zapustila ruske zemlje. Graditi so jo začeli leta 1839., dovršili ter posvetili pa leta 1883. Zato ima cerkev to-le posebnost: Na notranje cerkvene stene so pritrdili 177 velikih marmornatih plošč, na katere so napisali zgodovino »osvobojenja«, t. j. zgodovino ruske vojne z Napoleonom, carjeve manifeste, vse bitke in praske v letih 1812—1814, imena vseh padlih in ranjenih častnikov, pa tudi vseh onih, ki so bili v tej vojni odlikovani z redom sv. Jurija. Stavba je stala nad 15 milijonov rubljev (krog 40 milijonov kron). Pravijo, da je petje v tej cerkvi silno lepo. Ob nočnih liturgijah, n. pr. o Veliki noči, razsvetle hram božji s 3700 lučmi, kar je baje nekaj čarobnega.

Zanimalo bo koža, koliko plačuje država za vzdrževanje Odrešenikove cerkve. Protoierej (nadžupnik) ima letne plače 3000 rubljev, ključar (t. j. oni duhovnik, ki oskrbuje cerkveno obleko) 2000, trije svečeniki po 1200, protodiakon 1200, dva diakona po 750, dva hipodiakona po 600, štirje

psalomščiki po 450, dva blagajnika po 375, enajst zvonarjev skupaj 1500, profornja (pekarica opresnih kruhov) 250, vzdrževanje pevskega kora stane 13.000, razsvetljava 3000, moka za opresne kruhe, liturgično vino itd. 800, vzdrževanje zakristije 500, arhitekt 2500, stavbni nadzornik 1000, cerkvena straža 4500, stanarina duhovščine 9000, kurjava duhovniških stanovanj 5000, cerkvena popravila 7650, kurjava cerkve 3100, skupaj 66.850 rubljev (t. j. 170.000 K) na leto. Za izredno nabavo liturgične obleke in cerkvenih predmetov nakaže ministrstvo še posebne vsote.¹

V središču pravoslavja je tudi več drugoverških svetišč: dve rimskokatoliški cerkvi, — grškokatoliška veroizpoved je v carstvu prepovedana, — dve luteranski, ena reformirana, ena anglikanska, dve armensko-gregorijanski, trije staroverski templji, ena sinagoga in ena mošeja. Ljudsko štetje izkazuje, da je en odstotek prebivalstva katoliški, kar bi znašalo 16.000 duš.

V gosposkem delu mesta stojita blizu skupaj obe katoliški cerkvi: sv. Ludovik na Mali Lubjanki, v sosednji ulici pa sv. Peter in Pavel, prva za Francoze, druga za Poljake, Nemce in Litavce. Obe sta prostorni, pa brez zanimivosti. Ko sem se prvikrat mudil v Moskvi, sem zašel med Francoze. Ondotni župnik, star mož s sivo brado, mi je hvalil župljane. Izdaja tudi nabožen list »Bulletin paroissial« (Župnijski Vestnik), kjer priobčuje verske sestavke in obravnava farne zadeve. Ko sem si drugič ogledoval matuško, sem obiskaval poljsko cerkev. Tod pastiruje več Nemcev iz Prusije. Pravili so mi, da jih vlada ostro nadzoruje, ker se boji katoliške propagande. Ko sem vprašal, če večkrat pridejo v Moskvo tuji duhovniki, mi je župnik odgovoril, da le malokdaj; pač pa jih obiščejo misijonarji, ki se vračajo s Kitajskega in Japonskega. »Pred par dnevi se je pri nas mudil misijonar iz Avstrije,« mi je pravil. Ko pogledam v knjigo, kjer je zabeležil svoje ime, spoznam rojaka, ki ni bil nihče drugi nego naš — o. Veselko Kovač, ki mu Kitajci pravijo: »Lej šen-fu« (duhovni oče Lej).

Par sto metrov od poljske cerkve stopim na glavno pošto. S prijateljem v domovini sem se domenil, da mi ta in ta čas sporoči »poste restante« glavne domače novice. Oddam uradnici vizitko, toda čujte: uradnica na prvi moskovski pošti ne zna čitati latinice! Stopi k tovarišu in ta ji šele raztolmači moje ime.

V Moskvi je 500 do 600 dobrodelnih zavodov: bolnišnic, hiralnic, ubožnic, sirotišnic itd. Ti za-

¹ Ruski popis Odrešenikove cerkve.

vodi se vzdržujejo večinoma z velikimi zasebnimi ustanovami, kar priča o milosrčnosti ruskega naroda. Najbolj hvalijo najdeniščnico (vospitátelnij dom = vzgojišče). Velikansko belo poslopje stoji ob reki Moskvi, nedaleč od Kremla. Na zunaj ne kaže nikake lepote, znotraj pa je, kakor pišejo, izvrstno urejeno. Več tisoč dojenčev preživljajo v tej hiši. Vzprejem so zelo olajšali. Če dete izpostavijo pred vrati ali pa prineso v pisarno, nihče ne vpraša, čigav je otrok in kako mu je ime. Še več; revne matere prineso deteta in jih same doje, zavod pa nekaj tednov redi otroka in mater. Ko dete odraste, ga oddajo na deželo; pravijo, da v moskovski okolici vzrejajo (proti odškodnini seveda) 30.000 najdenčev. Človekoljubna naprava je vzrok, da v moskovski guberniji detomorov ne poznajo. Poleg bogatih ustanov prispeva država na leto milijon rubljev. V ta namen porabijo visoki davek, ki ga je država naložila na kvarte in ki se porablja izključno za najdeniščnice. Tako v Rusiji kvartopirci »vzgajajo« tisoče najdenčev, kakor n. pr. na Kranjskem žganjepivci plačujejo ljudsko šolstvo.

Pravili so mi, da si zavod vsakdo more ogledati. Zglasil sem se pri vratarju, on pa me je odslovil z izgovorom: »Predstojnica je „na dači“; brez njenega dovoljenja pa ne smem pripustiti nikogar.« — »Kdaj pa se vrne?« sem vprašal, misleč, da je samo za par ur izletela na deželo. — »Čez mesec dni,« se je glasil odgovor. Poletni čas ima za turista to slabo lastnost, da je mnogo zbirk »v remontu«, vodstvo šol in drugih zavodov pa uživa potrebne počitnice »na dači« (na letovišču).

Administrativno so poldruhmilijonsko mesto razdelili v 17 okrajev; 14 jih leži na levem, 3 pa na desnem bregu reke Moskve. Znamenitosti, ki smo jih ogledali, se nahajajo vse v treh notranjih okrajih. Odtod pa se mesto razteza daleč v predmestja; vendar pa vseh ostalih 14 okrajev ne nudi skoraj ničesar, kar bi tujca zanimalo.

Kakor srebrn pas se vije skozi mesto reka Moskva. Majhni parniki švigajo po njej in brodovi, z lesom obloženi. Mnogo mostov vodi čez reko v Zamoskvarječje. Gosti oblaki dima se vale iz brezštevilnih ješ in se razširjajo po ravnini, dokler ne izginejo v daljavi. Moskva je sploh najbolj obrtno rusko mesto. Pravijo, da je v mestu in predmestjih do 1000 tovaren in veleobrtnih podjetij s 100.000 delavci; v teh fabrikah se na leto proizvaja blaga za 300 milijonov rubljev. Samih predilnic so našteali nad 200.

V Zamoskvarječju, nedaleč od reke, stoji v ozki, s plotovi ograjeni ulici glasovita Tretjakóvska galerija slik, za carsko galerijo

v Petrogradu največja in najpopolnejša zbirka novejših ruskih mojstrov; v njej hranijo nad 2000 slik, prvovrstnih umetnin. Brata Pavel in Sergij Tretjakóv sta bila tovarnarja. Izdelovala sta sukno in sta nabrala veliko premoženje, ki sta ga porabljala v to, da sta nakupovala slike-umetnine, domače in tuje. Na ta način sta si nabavila imenitno zbirko, ki sta jo pred smrtjo podarila mestu. Ko bi odrasel človek došel v Moskvo, pa bi ne obiskal Tretjakóvske galerije, bi s tem pokazal, da ne ve, čemu izobraženci potujejo: da razširijo svoje znanje in obzorje.

Najbolj me je zanimal Vasilij Vasiljevič Vereščágin, ki so mu posvetili štiri sobe. Njegove vojne slike so znane tudi pri nas. Ob raznih vojskah je spremljal rusko armado, da je nabiral gradiva za slike. Znano je, da je (1904) zašel tudi v Port-Artur in utonil, ko se je razletela poveljniška ladja »Petropavlovsk«. Vojskine grozote je slikal, da se je bojeval proti vojni s čopičem v roki; obsojal je prelivanje krvi. — S tega stališča umevamo njegovo »Apoteozo vojne«: Visoka piramida je sestavljena iz lobanj ubitih vojakov; na njih se zbirajo krogarji. Umetnik je sliko posvetil »vsem zmagovalcem preteklosti, sedanosti in prihodnosti«. Drugo sliko je naslovil: »Premagani«. Od solnca ožgana rumenkasta ravan; pop v črnem plašču s kadičnico blagoslavlja bojno polje, ki na njem trohni nešteto napol nagih vojakov-mrtvecev. Groza navdaja človeka, ko gleda prizor: »Po napadu«. Na bojišču zbirajo ranjene vojake. Častniku je granata odtrgala pol čeljusti; obveza je temnordeča; kri, ki je prodrla skozi tkanino, kaplja na zelenkasto uniformo. Prostack si je obvezal roko; brezčutno čaka, da ga spravijo na voz in odpeljejo v bolnišnico. Tretji vojak leži brez noge na tleh; na bledem obrazu se bere, da so njegove ure že štete. — Molče smo stali ob takih in podobnih slikah, vse pa nas je navdajalo isto čustvo: Vojske — reši nas, o Gospod!

Vereščágin je potoval po Turkestanu in po Indiji. Naslikal je mnogo mest, oseb in stavb iz teh pokrajin. Poleg veselih motivov je podal tudi nekaj žalostnih. Znano je »Zmagoslavje«: Pred veliko mošejo v Samarkandu so postavili visoke drogove, ki so nanje nataknili odsekane glave; kraj drogov sede in stoje v dolgem krogu domačini, v ospredju pa jezdarijo poveljniki; vladar na belem konju zmagoslavno zre na drogove; — ali pa »Vojne trofeje«: V podnožju visokega zidovja turkestarske trdnjave leže drug na drugem ubiti domačini; ruski vojaki v beli, s krvjo oškropljeni obleki stoje pred zidovjem in zbijajo šale; prednji stražnik si prižiga cigareto.

Večjo dvorano s tremi oddelki so prepustili Rjepinu.¹ Znana je njegova slika: »Zaporoški Kazaki pišejo turškemu sultanu«. Pretresljiva je »Vrnitev kaznjenca«: Ob odprtih vratih se je prikazala suha postava v razcapanem plašču, bledega, upadlega obraza; družina v ozadju pa strmi na — očeta, ki se je vrnil iz Sibirije. Strašen je »Ivan Grozni ob mrtvem sinu«: Na preprogah umira sin; ubil ga je lastni oče z ostro, srebrno palico, ki leži v kotu; car se je sklonil nad sina; roko drži na rani, izpod roke pa teče kri. »Procesija«² nam realistično kaže cerkvene sprevide v notranji Rusiji. Rjepin je (razen mnogih drugih) naslikal tudi portret Leva Tolstoja in pa istega pesnika-grofa, kako orje na polju.

Predaleč bi zašel, ko bi opisoval neštete slikarije in umetnine, ki so jih razstavili v Tretjakovski galeriji. Omenim samo še zgodovinsko »Usmrčenje strelcev«: Na Krasni ploščadi bleste v ozadju kupole Vasilija Blaženega in Kremlovo zidovje; na trgu stoji več vislic; ujeti strelci se poslavljajo od jokajočih staršev, žen in otrok; ob strani pa sedi na belem žrebcu car Peter Veliki; neizprosno strog je njegov obraz; obdaja ga spremstvo, duhovščina in vojaki.

Nepopoln bi bil opis Moskve, da ne omenim dveh najbolj priljubljenih izprehajališč. Ob severnem predmestju se razprostirajo Sokólniki, velikanski gozd s presekami, ki po njem na vse strani vodijo krasna pota. Kar je Dunajčanu Prater, so Moskviču Sokólniki. Ob nedeljah prihajajo semkaj cele procesije. Otroci se igrajo po livadah, gospoda se vozari z izvoščki, nižje ljudstvo se zabava krog vrtiljakov, meščanstvo pa pije čaj po čajnicah.

Na zahodni strani, že zunaj mesta, se dvigajo nad reko Moskvo Vrabčje gore (Varabjovi gori), odkoder je najlepši razgled na milijonsko metropolo. V poletnem času se nepregledne množice vale z mesta na grič, ki je komaj tako visok kot ljubljanski Golovec, pa mu pravijo že »gora«. Mnogi prihajajo peš, največ se jih pripelje s tramvajem, nekaj jih priplove po reki, bogatini pa zaprežejo kočije. Velikanska je gneča, ko zvečer tramvajski vozovi zvone na odhod.

Z nekim tovarišem sem sedel na parnik, ki nas je potegnil po Moskví navzgor. Kmalu so nas izložili pod gričem. V klanec smo korakali po polzevo mimo raznih zabavišč: gušalnic, strelišč, panoram in čajnic. Na vrhu je ravninica. Narod šeta od stojnice do stojnice, kjer se prodajajo testenine, sadje, čaj in kvas. Naročeni kričači vabijo

v pivnice. V majhnem parku so zgradili rezervoar mestnega vodovoda; vrhu istega je ograjen prostor, odkoder se krasno vidi na »prvoprestolno« Moskvo. Mesto ne leži pod nami, ampak pred nami v daljavi. Na Vrabčjih gorah se šele vidi, kako razsežna je stara ruska stolica. V Rusiji je sploh vse zidano na široko, kakor je že v pregovoru »široka narava« preprostega ruskega naroda; ogromen je, malo izobražen, pa dobrasrčen.

Z Vrabčjih gora je že Napoleon gledal na pozlačene kupole moskovskih katedral. Tod je čakal, da mu pridejo naproti meščani, ki mu izroče mestne ključke, toda čakal je zastonj. Razočaran in ozlovoljen je vkorakal v Moskvo.

Vrhu griča stoji majhno selo: več napol lesenih hiš. Ob poti stoje ženske, ki kličejo: »Sádik haróšij!« (Lep vrtiček!), da s tem vabijo izletnike na čaj. S tovarišem sva se odzvala vabilu; stopila sva na majhen vrt, ki so ga snažno priredili; klopice so stale pod drevjem. Nekaj moskovskih družin je že sedelo krog miz in pilo čaj. Tudi nama so prinesli visok samovar, posodo, sladkor in pecivo. Varna pred vročino sva pridno srebala čaj, da naju niso motili »umetniki«.

Prišel je na vrt razcapan potepuh; obleka mu je cvetela, čevlji so propuščali zrak, klobuk je že davno odslužil; s kartami v rokah se je približal. »Kto vi?« ga vprašam. »Ja kaldún,« (čarovnik sem,) odgovori ter nama hoče prerokovati. »Ničevó, ničevó!« (nič, nič!) sva zavpila hkrati, da je čarovnik kar odskočil. Prihajali so berači, prihajali razni prodajalci; vseh sva se znebila, le stara čarovnica me je pregovorila. Brezzoba, klepetava ženica mi je na vsak način hotela vedeževati. Toliko časa se je laskala: »Gaspadjín haróšij!« (Dobri gospod!), da sem jo vprašal: »Otkúda ja?« (odkod sem?), da bi jo spravil v zadrego. »Ti ot Varšávi,« mi je odgovorila. Spomnil sem se, da nosim »šljapo« (klobuk), ne pa kape kot pristni Rusi; odtod je čarovnica sklepalala, da sem iz Poljske. Dal sem si vedeževati. Žensčina je prekladala karte in mi pravila: »Kralj: išče te sreča; dečak: imaš sovražnika; as: premaгал boš vse zapreke; srčna dama: tvoja izvoljenka.« Smejal sem se ji: »Eta djévuška mojá?« »Tvojá,« mi je odgovarjala. Tedaj se pošali tovariš: »On ženátij; u njevó užé rebjáta.« (On je oženjen; ima že otroke.) Čarovnica pa je bila prebrisana; opazila je, da nimam nikakega prstana; zaklicala je: »U njevó baráški,« (koštrunčke ima,) in odjadrala je k sosednji mizi.

Kadar se spomnim na Moskvo, se domislim tudi »kaldunje« z Vrabčjih gora.